
THÔNG TIN-BÌNH LUẬN

Quảng bá khoa học trên báo Khoa Học (1942-1944)

Phạm Đình Lân*

*Khoa Báo chí và Truyền thông, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn,
Đại học Quốc gia Hà Nội, 336 Nguyễn Trãi, Hà Nội, Việt Nam*

Nhận ngày 04 tháng 1 năm 2013

Chỉnh sửa ngày 27 tháng 2 năm 2013; chấp nhận đăng ngày 18 tháng 3 năm 2013

Tóm tắt: Báo Khoa Học xuất bản số 1 ngày 1/1/1942 trong bối cảnh xã hội Việt Nam chịu ảnh hưởng lớn của cuộc chiến tranh thế giới lần thứ hai. Tờ báo do một nhóm trí thức tây học sáng lập, nhiệm vụ là quảng bá những kiến thức khoa học tự nhiên cơ bản và khoa học thường thức, đặt nền móng cho sự tiếp nhận kiến thức khoa học cho dân chúng trong tương lai.

Bài viết khảo cứu cách thức quảng bá các tri thức khoa học trên báo Khoa học với các nội dung: Mục đích, phương pháp khoa học, nội dung, nghệ thuật quảng bá cũng như nghệ thuật làm báo

1. Bối cảnh xã hội

Thế chiến lần thứ hai bùng nổ và kéo dài từ 1939-1945. Thực dân Pháp tham gia thế chiến ngay từ đầu và ngày càng bị sa lầy vào cuộc chiến. Việt Nam, với chế độ thuộc địa, cũng không nằm ngoài sự ảnh hưởng đó.

Trong những năm thế chiến, nước ta trở thành cái mỏ để bọn thực dân, đế quốc đào khoét, bóc lột một cách tàn bạo. Theo thống kê của Lịch sử Việt Nam cận đại, tập 3, nhà xuất bản Giáo dục: “Năm 1937 số tiền thu được qua xuất khẩu khoáng sản (xi măng, than, kim khí...) là 199.336.000 franc. Tiền thuế thu được trong năm 1940 là 134000.000 đồng bạc Đông dương”[1]. Việc tuyển lính người Đông

dương làm nguồn dự trữ chuẩn bị cho ứng phó tổng chiến tranh là 90.000 người.

Về hoạt động báo chí, Pháp chủ trương thực hiện chế độ thiết quân luật về thông tin. Mọi điều luật trước thế chiến lần thứ hai coi như không có hiệu lực nếu như không mang lại lợi ích cho chính quyền Đông dương. Sở Thông tin tuyên truyền báo chí phối hợp với Sở Mật thám Đông dương kiểm duyệt toàn bộ ấn phẩm được thể hiện trong “Nghị định ngày 27/10/1941 của Toàn quyền Đông dương về kiểm soát giấy in, quy định số trang và khổ báo”[2]

Thế chiến lần thứ hai càng đi vào sâu, nhất là từ khi thực dân Pháp quỳ gối đầu hàng mở cửa rước Nhật vào, nước ta chịu hai tầng áp bức bóc lột làm cho đời sống người dân đã khốn khổ lại càng bi đát hơn. Tầng lớp trí thức từ

* ĐT: 84-903236199

E-mail: lanwoate@yahoo.com

Nho học đến Tân học đều bị bản cùng hóa, phần lớn không có việc làm.

Tuy nhiên trong giai đoạn này xã hội Việt Nam xuất hiện nhiều nhóm trí thức với những mục đích khuynh hướng khác nhau. Các nhóm trí thức này họ muốn quảng bá tư tưởng nhận thức của họ trước thời cuộc thông qua xuất bản báo chí, sử dụng báo chí như một phương tiện để chuyển tải. Cần phải kể đến nhóm Tân Dân của Vũ Đình Long; Tạp chí Văn mới của nhóm Hàn Thuyên gồm Trương Tửu, Đặng Thái Mai, Nguyễn Đức Quỳnh...Nhóm Tao Đàn với các cây bút nổi tiếng như Phan Khôi, Hoài Thanh, Nguyễn Tuân, Lưu Trọng Lư.v.v...Đặc biệt nhóm Tri Tân của Nguyễn Tường Phượng, Hoàng Thúc Trâm, Khuông Việt, Phạm Mạnh Phan...,nhóm Thanh Nghị do luật sư Vũ Đình Hòe chủ trương cùng với Hoàng Thúc Tấn, Phan Anh, Dương Đức Hiền, Đinh Gia Trinh...,nhóm Khoa học do Nguyễn Xiển, Nguyễn Như Kon sáng lập đã để lại dấu ấn trong tiến trình lịch sử nước nhà.

Nhóm Thanh Nghị và nhóm Khoa Học là tiếng nói của lớp trí thức trẻ khát khao đi tìm cái mới. Họ coi bản báo là công cụ cần thiết, là diễn đàn để họ nói lên ý kiến của họ. Ở họ có tiếng nói chung: Giải phóng dân tộc và canh tân đất nước. “Họ thống nhất với nhau ở chỗ yêu nước, ghét Tây và muốn có tập đoàn chiến đấu”[3]. Thanh Nghị tuyên ngôn: “Yêu nước và phụng sự Tổ quốc, không phân biệt tả hữu miễn là yêu nước. Họ tự coi mình là lớp người thông hiểu sự vật tư tưởng. Thu nhặt tài liệu để góp vào việc giải quyết những vấn đề quan hệ đến đời sống của dân tộc Việt Nam”.

Nhóm Khoa Học, các thành viên phần lớn được học tập tại Pháp. Họ được tiếp thu khoa học kỹ thuật cơ bản và kỹ thuật ứng dụng. Họ khát khao được quảng bá những kiến thức đã

được thấm nhận vào cuộc sống đặt nền móng cho sự phát triển khoa học nước nhà sau chiến tranh.

2. Sự ra đời và mục đích hoạt động

Cùng với Thanh Nghị, Tri Tân giai đoạn này có một nhóm trí thức (tạm gọi là nhóm trí thức tây học), đứng đầu là Nguyễn Xiển, một nhà khoa học có tên tuổi, đang là Giám đốc Đài Khí tượng Phủ Liễn, đứng ra tổ chức sáng lập báo Khoa Học.

Nhóm trí thức Tây học có cùng cảnh ngộ với các nhóm trí thức khác. Phần lớn họ được học tập tại nước Pháp các ngành khoa học tự nhiên như Toán học, Vật lý học, Thiên văn học, Hóa học, Y học...,các ngành khoa học kỹ thuật ứng dụng như Cơ khí, Kỹ nghệ, Cầu cống,...Họ cũng lâm vào cảnh thất nghiệp trong một xã hội rối ren do thế chiến lần thứ hai mang lại. Tuy nhiên, lòng yêu nước, phụng sự Tổ quốc trong họ trỗi dậy. Họ cảm thấy cần phải thể hiện trách nhiệm với đất nước bằng việc làm cụ thể, là mang những sự hiểu biết về khoa học của mình quảng bá tới dân chúng. Chính vì vậy, báo Khoa Học ra đời.

Số 1 báo Khoa Học ra ngày 1/1/1942, chỉ định xuất bản một tháng một kỳ. Khác với các bậc tấc nho của nhóm Tri Tân, lục tìm trong đồng sách vở Đông- Tây, khơi nguồn lịch sử văn học để khảo cứu...Khác với nhóm Tân học với nhiệt huyết và tinh thần mạnh mẽ, muốn làm thay đổi xã hội Việt Nam sau chiến tranh... thì những người làm báo Khoa Học với mục đích phổ biến khoa học cơ bản và phương pháp tiếp cận khoa học. Trải qua hơn 60 năm kể từ khi thực dân Pháp đặt chế độ cai trị và thực hành khai thác thuộc địa một cách tàn nhẫn làm cho nước ta nghèo xơ xác, đa số mù chữ, chỉ một bộ phận nhỏ con em gia đình giàu có, có

thể lực mới được đến trường học, mà cũng chỉ chủ yếu ngành Luật, để phục vụ cho chính sách cai trị mà thôi. Việc báo Khoa Học ra đời phổ biến kiến thức khoa học thực sự có ý nghĩa với xã hội Việt Nam đương thời. Đồng thời đây cũng là trang mới trong sinh hoạt báo chí Việt Nam.

Mục đích hoạt động của báo Khoa Học được ghi rõ trong Lời nói đầu: “Ngày nay khoa học đã tràn khắp trong nước, chẳng mấy người không được trông thấy đèn điện, ô tô, tàu bay, đại bác. Dẫu là người không nghĩ tới khoa học, thấy vậy cũng tự hỏi sao người ta sáng chế ra được những dị vật ấy, và tự nhiên muốn biết nguyên lý của các sự phát minh.

“Người được học nhiều thì đã có sách chữ Pháp, chữ Hán giảng giải. Còn người biết chữ quốc ngữ thì chưa biết tìm kiếm ở đâu

“ Sách vở khoa học bằng tiếng mình rất hiếm. Báo chí lại càng ít ỏi. Những người trí thức chuyên môn ít ai chịu khó chăm về việc truyền bá cái sở học của mình

“ Vì những lẽ đó nên báo Khoa Học ra đời”

Mục đích tóm lại có hai phần:

Một là, truyền bá ý tưởng khoa học và phương pháp khoa học cho những người không biết đọc các sách của Tây phương. Báo sẽ giải những vấn đề quan trọng về các ngành trong khoa học như Vật lý, Hóa học, Toán học, Y học, Địa học, Thiên văn học, Cơ khí, Kỹ nghệ... Mỗi khoa sẽ có một mục riêng trong báo.

Về phương pháp khoa học thì xét qua luận lý trong bài sẽ hiểu cách quan sát, thí nghiệm suy đoán có quy củ của các nhà khoa học...

Hai là: Tờ báo là cơ quan chung của các bạn trí thức nhất là các bạn tiên tiến có dịp tỏ ra rằng tiếng nước nào cũng có thể thành tiếng khoa học. Báo Khoa Học sẽ chứng minh rằng

“không có một vấn đề khó khăn nào mà không giảng bằng tiếng Việt Nam được”.

Để giữ vững tôn chỉ mục đích xuyên suốt quá trình tồn tại bản báo yêu cầu các bài viết đăng trên báo Khoa Học phải mang tính khoa học, chú trọng vào khoa học cơ bản, khoa học ứng dụng. Bản báo tuyên bố trong mục Hộp thư, số 7 ra ngày 1/7/1942 rằng: “Bản báo lấy làm tiếc phải bỏ qua nhiều bài viết có giá trị văn chương nhưng không có tính cách khoa học. Xin các bạn nhớ rằng báo chỉ đăng những bài nói về khoa học, căn cứ vào những tài liệu chắc chắn có thể kiểm tra được và lý luận theo phương pháp khoa học. Còn các môn chưa có cơ sở vững vàng, chưa được liệt vào hàng khoa học như chiêm tinh học, thông điệp học... thì để tất nhiên báo phải dè dặt không dám khinh suất.”

Trong quá trình hoạt động báo mở mục: “Danh từ khoa học” để đăng tải các danh từ khoa học mà trước đó nhà trí thức khoa học Hoàng Xuân Hãn đã dày công lập nên. Tuy nhiên, chính tác giả đã giải thích, đó không phải là một bài dịch, không phải là tự điển mà chỉ là một bản danh từ. Nghĩa là tôi kiếm một tiếng đơn hoặc kép để chỉ một ý khoa học mà ý khoa học ấy là bởi chữ Pháp làm chuẩn đích. Đối diện với chữ Pháp, tôi đặt một danh từ Việt Nam...”

3. Những cây bút chủ lực

Người sáng lập báo Khoa học là giáo sư Nguyễn Xiển. Chủ nhiệm báo là Nguyễn Đình Thụ, kỹ sư điện trường Đại học Toulouse. Chủ bút là Đặng Phúc Thông, giai đoạn sau là Nguyễn Duy Thanh, kỹ sư điện máy trường Đại học Paris, Hội trưởng Hội các kỹ sư Đông dương.

Những học giả, trí thức quy tụ viết cho Khoa Học như Hoàng Xuân Hãn, Tạ Quang Bửu, Hoàng Tích Trí, Trịnh Văn Tuất, Nguyễn Xuân Đôn, Phạm Đình Ái, Vũ Công Hòe, Bùi Thượng Chi, Phó Đức Tố, Lê Văn Căn, Phạm Duy Quát.v.v...

Một số học giả đã gia nhập vào nhóm Tri Tân, Thanh Nghị cũng thường xuyên viết cho Khoa Học như Nguyễn Như Kon Tum, Phan Anh, Nguyễn Đình Hào...

Người viết nhiều và có công to lớn sáng lập và xây dựng tờ báo Khoa Học là giáo sư Hoàng Xuân Hãn. Ông sang Pháp học trong cùng một thời gian và lấy bằng tốt nghiệp trường Đại học Bách Khoa, trường Cầu Công, Thạc sỹ Toán học. Năm 1936 ông về nước dạy tại các trường trung học Bưởi và dạy môn Toán ở các trường Công Chính, Nông Lâm, Đại học Hà Nội. Năm 1939 trước thời cuộc khắc nghiệt, giáo sư cùng một số trí thức đương thời, nặng tình thân dân tộc, muốn góp sức mình vào việc soi sáng văn hóa, khoa học cho nước nhà. Ông bàn với giáo sư Nguyễn Xiển lập tờ Khoa Học, nhằm mục đích mở hướng phổ biến kiến thức khoa học cơ bản cho quốc dân, và thể hiện giảng dạy khoa học bằng tiếng nước nhà.

GS Hoàng Xuân Hãn chủ yếu viết bài phổ biến kiến thức cơ bản về Toán học. Một đóng góp quan trọng của GS trong thời kỳ này ông xuất bản tập Danh từ khoa học và được quảng bá trên báo Khoa Học.

GS Nguyễn Xiển, người sáng lập báo Khoa Học, là bạn học cùng GS Hoàng Xuân Hãn ở Pháp. Năm 1937 ông bước chân vào ngành khí tượng và trở thành người đầu tiên khai sinh ngành khí tượng ở nước ta. Đối với báo Khoa Học ông là người sáng lập, viết bài và tổ chức hoạt động.

GS Nguyễn Như Kon Tum cộng tác đặc lực viết về Hóa học, Vật lý và Toán học

Chúng ta có thể phân tích từng lĩnh vực và các cây bút chủ lực trên báo Khoa Học như sau:

-Toán học, Vật lý học, Hóa học: Hoàng Xuân Hãn, Nguyễn Thúc Hào, Tạ Quang Bửu, Nguyễn Xiển, Nguyễn Như Kon Tum, Nghiêm Xuân Thiện, Phạm Đình Ái, Nguyễn Duy Thanh, Trần Văn Loan, Phó Đức Tố, Lê Viết Khoa.

-Dược học và Y học: Hoàng Tích Trí, Phan Duy Quát, Nguyễn Đình Hào, bà Phan Anh, Vũ Công Hòe, Trịnh Văn Tuất, Bùi Đông, Nguyễn Đình Hào.

-Thiên văn học: Nguyễn Xiển, Hoàng Xuân Hãn.

-Danh từ khoa học: Hoàng Xuân Hãn, Nguyễn Duy Thanh, Lê Văn Siêu, Đặng Văn Dư, Nguyễn Xiển, Phan Khắc Hoan, Dương Minh, Đặng Phục Thông...[4]

4. Phân tích nội dung quảng bá

Qua nghiên cứu, nội dung quảng bá trên báo Khoa Học bao gồm: Phổ biến kiến thức khoa học cơ bản (khoa học tự nhiên) và phương pháp đặt danh từ khoa học

Về phổ biến kiến thức khoa học cơ bản, các bài viết thường tập trung quảng bá kiến thức Toán học, Vật lý học, Hóa học, Y học, Dược học, Thiên văn học...Các bài viết thường mang tính thuyết lý đại cương, nghĩa là dùng lý luận thuần túy để giảng giải một vấn đề nào đó có tính chất tổng quát"[5]. Tuy nhiên các nhà khoa học đã gắn những vấn đề khoa học mang tính thuyết lý đó với sự kiện hiện tượng trong đời sống tự nhiên và xã hội để giải thích những khái niệm, định luật, định lý đó.

Bên cạnh những bài viết phổ biến kiến thức khoa học cơ bản, báo Khoa Học còn chuyển tải nhiều bài viết phổ biến kiến thức khoa học

thường thức như vệ sinh môi trường, thân thể, cách làm nền, rèn dao, đào giếng, chăn nuôi. Đặc biệt chú ý đến y học phổ thông như thuộc trị sán, cách cứu người ngạt hơi, bệnh chó dại cắn, vệ sinh hầm trú ẩn, tư gia...

Về phương pháp đặt danh từ khoa học bằng tiếng Việt. Đây được coi là một khởi sự mới mẻ trong lĩnh vực sinh hoạt khoa học đương thời.

Tập Danh từ khoa học khoảng 12000 từ về lý luận khoa học do GS Hoàng Xuân Hãn xây dựng và bắt đầu được phổ biến rộng rãi tới dân chúng qua kênh báo Khoa Học. Qua đó nhiều nhà khoa học được bàn thảo đề tiếng Việt được sử dụng nhiều hơn trong lĩnh vực khoa học

5. Nghệ thuật quảng bá

Tờ báo được chỉ danh là báo Khoa Học, nhưng thực chất là một tờ tạp chí chuyên biệt quảng bá về khoa học xuất bản hàng tháng. Tính cách chuyên biệt được biểu lộ ngay từ mục đích, nhiệm vụ của bản báo. Việc tổ chức bài vở, khả năng chuyển tải và giới hạn thông tin, tổ chức chuyên mục, phân công người phụ trách được thực hiện một cách khoa học và có hệ thống

Tính cách “Chí” không chỉ thể hiện ở nội dung chuyển tải mà còn nổi bật tính cách đó ở trang bìa. Trang bìa khá đơn giản và ổn định. Đây cũng là tờ báo mà tên tuổi các nhà khoa học lớn trong ban biên tập được ghi trên trang bìa một cách trang trọng, càng tăng thêm thêm độ tin cậy của độc giả.

Các bài viết phần lớn mang đậm phong cách khoa học. Khả năng diễn giải, suy luận được coi trọng. Tuy nhiên, với chức năng phổ biến kiến thức khoa học cho nên dễ rơi vào tình trạng khô khan, cứng nhắc và khó hiểu. Để khắc phục nhược điểm này ban biên tập báo đã

xây dựng chuyên mục Toán pháp giải trí nhằm “mềm” hóa bằng cách gắn vào đời sống xã hội. Có khi được thể hiện bằng văn vần, có khi được thể hiện là câu chuyện của mấy bà đi chợ, rút thăm kén vợ, kỷ niệm cụ Nguyễn Du... Báo còn mở mục “Chuyện trên trời dưới đất” để giải thích những hiện tượng tự nhiên như quả đất tròn, ngày và đêm, rơi tự do, lực hướng tâm... bằng bút pháp nhẹ nhàng, phóng khoáng và dễ hiểu.

6. Những bài học kinh nghiệm

Thứ nhất: Là trí thức khoa học, họ là những người nhiệt tâm, có tấm lòng yêu nước và muốn làm một việc gì đó cho đất nước. Chính sự nhiệt tâm đó đã thôi thúc họ, không chần chừ gì nữa phải thực hiện. Cũng như nhóm Tri Tân, Thanh Nghị họ hoạt động báo chí không vì mục đích hưởng lợi vật chất. Các bản báo hầu như không có nhuận bút, không có tiền biên tập. Thậm chí, nhóm Thanh Nghị, từ Chủ nhiệm báo đến người làm tạp vụ không nhận bất cứ một thù lao nào. Tham gia vào các nhóm này như là cuộc chơi của lớp trí thức yêu nước, cuộc chơi có ý thức, trách nhiệm xã hội. Nhóm Khoa Học cũng nằm trong dòng chảy đó.

Thứ hai: Việc lựa chọn quảng bá khoa học là một lựa chọn khôn ngoan của nhóm, bởi vì: Sự tập trung làm cho tính chuyên biệt của báo càng được thể hiện rõ; Đội ngũ trí thức được đào tạo bài bản, nắm vững và làm chủ khoa học, đảm bảo tính khách quan trong quá trình quảng bá.

Thứ ba: Ban đầu báo Khoa Học chỉ tập trung làm cho dân ta hiểu biết về khoa học cơ bản. Về sau nhóm trí thức Tây học nhận rõ cần phải chú trọng kiến thức khoa học thực tiễn, khoa học thường thức phục vụ đời sống, xã hội và con người. Quảng bá tập Danh từ khoa học

của GS Hoàng Xuân Hãn là điển hình của tính thực tiễn, gắn lý thuyết với thực hành làm cho khoa học gần với cuộc sống và phục vụ đời sống

Thứ tư: Nghệ thuật quảng bá được sử dụng tối đa từ việc đặt bài, lựa chọn chủ đề. Đồng thời thường xuyên thay đổi, làm mới chuyên mục, nhất là các chuyên mục về khoa học thường thức như: Cách lấy lửa bằng điện, Toán pháp giải trí; Chặt hơi đèn đốt dùng vào đèn pin; Chuyện trên trời dưới đất...

Tóm lại, báo Khoa Học như là ngọn đèn khoa học được thắp sáng trong thời gian Thế chiến lần thứ hai. Mặc dù báo Khoa Học chỉ xuất bản trong hai năm nhưng đã mang một nhịp thở mới cho đời sống khoa học. Quảng bá thông tin khoa học với một mong muốn là đem

ánh sáng văn hóa khoa học chiếu rọi vào đời sống xã hội của một lớp trí thức mới muốn đóng góp và cống hiến cho Tổ quốc.

Tài liệu tham khảo

- [1] Trần Văn Giàu, Đinh Xuân Lâm...Lịch sử cận đại Việt Nam, tập 3, nxb Giáo dục, Hà Nội, 1961
- [2] Trần Huy Liệu. Tám mươi năm kháng chiến chống Pháp, Quyển 2, tập Thượng
- [3] Trần Văn Giàu. Giai cấp công nhân Việt Nam, tập 3, nxb Sử học, Hà Nội, 1963
- [4] Phạm Đình Lân. Báo chí của giới trí thức Việt Nam trong những năm 1939-1945. Đề tài cấp Đại học Quốc gia Hà Nội. Mã số CB: 01.04.
- [5] Phân tích một số nội dung chính về sinh hoạt khoa học của giới trí thức trên báo Khoa Học 1942-1944. Khóa luận tốt nghiệp, 1998-2002

Popularizing Scientific knowledge in Scientific Newspapers (1942-1944)

Phạm Đình Lân

*Faculty of Journalism and Communications, VNU University of Social Sciences and Humanities
336 Nguyễn Trãi, Thanh Xuân, Hanoi, Vietnam*

Abstract: Science newspaper published its first issue on January 1st of 1942 when Vietnamese society was undergoing severe effects from the Second World War The newspaper founded by a group of Western - educated intellectuals aimed at popularizing knowledge of natural sciences and popular science, on which the people's reception of scientific knowledge would be based.

This article scrutinizes how scientific knowledge was popularized on the Science newspaper, specifically, objectives, scientific methods, content, and journalistic techniques.